

здобув світове визнання. Він разом зі своїм попередником митрополитом Андреем Шептицьким підніс на нові висоти духовну й естетичну красу візантійсько-українського обряду, повноцінно утвердивши його в середовищі західного християнства, в самому центрі католицького світу – в Римі. Він зламав чимало помилкових стереотипів серед своїх римських колег – кардиналів щодо України, її церкви і історії. Це було під силу людині не тільки сильної волі, а й глибоких знань, порядності, культури, полум'яного патріотизму. Він приїхав в 1963 р. з катогри до Італії вже немолодою і не зовсім здоровою людиною, і багатьом здавалося, що це буде «доживання віку» виснаженого, кволого старця. Але він ще жив у Римі при 4 папах. За 21 рік не раз сколихував Ватикан, увесь католицький світ своїми заходами на захист України та її церкви. Масмедію не здивуєш сенсаціями, але й вона часто писала про феномен Кардинала Сліпого. Він прожив 92 роки (1892–1984). І від молодості до глибокої старості багато чого в його житті й діяльності було справді феноменальним. Раса винятковості окреслює його вдачу, міжлюдські стосунки, спосіб думання, науковий доробок, внесок у культуру, покровительство мистецтву.

Список використаних джерел

1. Патріарх Смирненний Йосиф (Друкуються за виданням: Патріарх Йосиф. – Дітройд, 1984) // Пам'ять століть. – 2002. – №6.
2. Рудницька М. Невидимі стигмати // Пам'ять століть. – 2002. – №6.
3. Яроцький П. Повернення із забуття (Українська Греко-Католицька Церква: історія і сучасний стан) // Політика і час. – 1992. – №4.
4. Федорів Ю. Історія Церкви в Україні / Ю. Федорів. – Торонто, 1967. – 362 с.
5. Державність. – 1994. – №1–2.
6. Денисенко А. Національні мотиви у творчій спадщині Йосифа Сліпого // Пам'ять століть. – 2002. – №6.
7. Андрухів І. О. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944–1990 рр. Історико-правовий аналіз / І. О. Андрухів. – Івано-Франківськ, 2004. – 344 с.
8. Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф.201. – Оп.1. – Спр.122.
9. Ліквідація УГКЦ (1939–1946): документи радянських органів державної безпеки. – К.: ПП Сергійчук М. І., 2006. – Т.1. – 920 с.
10. Культурне життя в Україні. Західні землі. – Львів, 1996. – Т.2.: 1953–1966. – 916 с.
11. Мартирологія українських церков. – Том 2: УГКЦ. – Торонто, 1985.
12. Сергійчук В. Йосиф Сліпий в роки Другої Світової Війни // Пам'ять століть. – 2002. – №6.
13. Бучинський Батько Церкви та народу: кардинал Йосиф Сліпий // Київ, 1994. – №1.
14. Патріарх Йосиф / Впорядкував В. Маркус. – Детройт: видання Українського Патріаршого світового Об'єднання, 1984. – 72 с.
15. Пасенко І. Голгота Українського Греко-Католицької Церкви в час руїни // Українське слово. – 1995 р. – 27 квітня.
16. Степовик Д. Кардинал Йосиф Сліпий // Історичний календар. – 2002.

References

1. Patriarh Smyrennyj Josyf (Drukujet'sja za vydannjam: Patriarh Josyf. – Ditrojd, 1984) // Pam'jat' stolit'. – 2002. – №6.
2. Rudnyč'ka M. Nevzydymy stygmaty // Pam'jat' stolit'. – 2002. – №6.
3. Jaroc'kyj P. Povnennja iz zabuttja (Ukrai'ns'ka Greko-Katolyč'ka Cerkva: istorija i suchasnyj stan) // Polityka i čas. – 1992. – №4.
4. Fedoriv Ju. Istorija Cerkvy v Ukrai'ni / Ju. Fedoriv. – Toronto, 1967. – 362 s.
5. Derzhavnist'. – 1994. – №1–2.

6. Denysenko A. Nacional'ni motyvy u tvorchij spadshhyni Josyfa Slipogo // Pam'jat' stolit'. – 2002. – №6.
7. Andruhiv I. O. Religijne zhyttja na Prykarpatti: 1944–1990 rr. Istoryko-pravovyj analiz / I. O. Andruhiv. – Ivano-Frankiv'sk, 2004. – 344 s.
8. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrai'ny u L'vovi. – F.201. – Op.1. – Spr.122.
9. Likvidacija UGKC (1939–1946): dokumenty radjans'kyh organiv derzhavnoi' bezpeky. – K.: PP Sergijchuk M. I., 2006. – T.1. – 920 s.
10. Kul'turne zhyttja v Ukrai'ni. Zahidni zemli. – L'viv, 1996. – T.2.: 1953–1966. – 916 s.
11. Martyrologija ukrai'ns'kyh cerkov. – Tom 2: UGKC. – Toronto, 1985.
12. Sergijchuk V. Josyf Slipyj v roky Drugoi' Svitovoi' Vijnny // Pam'jat' stolit'. – 2002. – №6.
13. Buchyns'kyj Bat'ko Cerkvy ta narodu: kardynal Josyf Slipyj // Kyi'v, 1994. – №1.
14. Patriarh Josyf / Vporjadkuvav V. Markus'. – Detroit: vydannja Ukrai'ns'kogo Patriarshogo sivitovogo Ob'jednannja, 1984. – 72 s.
15. Pasenko I. Golgota Ukrai'ns'kogo Greko-Katolyč'koi' Cerkvy v čas rui'ny // Ukrai'ns'ke slovo. – 1995 r. – 27 kvitnja.
16. Stepovyk D. Kardynal Josyf Slipyj // Istorychnyj kalendar. – 2002.

Kontsur–Karabinovych N. M., candidate of historical sciences, associate professor of history and political science, Ivano–Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (Ukraine, Ivano–Frankivsk), Kontsur@i.ua

Patriarch Yosyf Slipyi: Some traits to the portrait of a religious man

The article offers the analysis of a historic portrait of patriarch Yosyf Slipyi on widely-spread materials, who suffered cruelty of totalitarian regime with dignity developed the Ukrainian Greek Catholic Church.

Keywords: Greek Catholic Church, priest Yosyf, communist totalitarian regim, our Church, imprisonment, patriarch.

Контсур–Карабинович Н. Н., кандидат исторических наук, доцент кафедры истории и политологии, Ивано–Франковский национальный технический университет нефти и газа (Украина, Ивано–Франковск), Kontsur@i.ua

Феномен Кардинала Йосифа Сліпого

На широчайшем фактологическом материале анализируется исторический портрет патриарха Йосифа Сліпого, который с честью выдержал пытки тоталитарного режима, отстоял честь Украинской греко-католической церкви.

Ключевые слова: Украинская греко-католическая церковь, отец Йосиф, коммунистический тоталитарный режим, наша Церковь, патриарх.

* * *

УДК 94(477.8)

Ленартович О. Ю., доктор історичних наук, професор кафедри нової та новітньої історії України, Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки (Україна, Луцьк), oleg.lenartovich@gmail.com

Діяльність А. Мельника та ОУН(м) в роки Другої світової війни

Висвітлюється процес розколу ОУН, наводиться коротка біографія А. Мельника, розглядаються основні напрямки діяльності ОУН(м) в роки Другої світової війни.

Історіографія яка безпосередньо стосується запропонованої проблеми має суперечливий характер. В. Косиш у власних розвідках заперечує факт розколу ОУН, стверджує, що від початку свого існування організація не була єдиним цілим. Натомість, П. Мірчук наголошує на протилежному, звичувачуючи А. Мельника в узурпації влади та ігнорувани думки представників крайового проводу стосовно тактики і стратегії боротьби. Окремі аспекти діяльності ОУН(м) досліджували І. Патриляк, Г. Стародубець, М. Головка та ін. Їхні розвідки присвячені аналізу політичної доктрини організації, причин розколу в ОУН, діяльності сформованих ними політичних інституцій в період окупації. Здебільшого шилося про висвітлення окремих фактів, які не відтворюють специфіку діяльності ОУН(м). Метою статті є об'єктивне висвітлення питань пов'язаних із діяльністю А. Мельника та підпорядкованої йому ОУН в роки Другої світової війни.

Ключові слова: ОУН, Провід українських націоналістів, Крайовий провід, УПА.

Проблемні питання пов'язані із діяльністю А. Мельника та підпорядкованої йому ОУН є малодослідженими. Суперечливі теорії висувуються істориками стосовно причин розколу в організації, ролі та місця мельниківців у визвольному русі в роки Другої світової війни. Діаметрально протилежний погляд науковців, зазвичай, є наслідком особистих вподобань, незначної і розпорошеної джерельної бази.

Запропонована наукова розвідка є короткою довідкою, яка дає загальне уявлення про постать А. Мельника і діяльність підпорядкованої йому ОУН. Її актуальність визначається потребою вивчення проблеми студентами-істориками та необхідністю вшанування пам'яті борців за волю України яка передбачає будівництво пам'ятників на території Волинської області, зокрема А. Мельнику в м. Ковелі. Метою статті є об'єктивне висвітлення питань пов'язаних із діяльністю А. Мельника та підпорядкованої йому ОУН в роки Другої світової війни.

Мельник Андрій Атанасович (1890–1964) – діяч українського національно-визвольного руху. Народився 12 грудня 1890 р. у с. Воля Якубова Дрогобицького повіту на Львівщині. У 1914–1916 рр. – командир сотні Українських січових стрільців (УСС) у складі австрійської армії. Потрапив до російського полону, звідки у 1917 р. здійснив втечу. У роки української революції – організатор Січових стрільців, начальник штабу Осадного корпусу, начальник штабу Дійової армії УНР (1919 р.). У 1922 р. повернувся на Галичину. Соратник Є. Коновальця, один із засновників Української військової організації (УВО). У 1924–1928 рр. – політичний в'язень польського тюрем (засуджений як активний учасник УВО – крайовий комендант УВО). У 1929 р. відмовився від пропозиції Є. Коновальця очолити крайову екзекутиву ОУН, натомість організував молодіжну організацію «Орли» (клерикально-патріотичного спрямування). Офіційно працював інспектором лісів і дібров Греко-католицької митрополії А. Шептицького. В 1932–1938 рр. член правління видавничої спілки «Діло». У 1933–1938 рр. голова Головної ради католицької асоціації української молоді, член товариства українських комбатантів «Молода громада».

Перебуваючи у родинних зв'язках із Є. Коновальцем (дружина А. Мельника була рідною сестрою дружини Є. Коновальця) у 1938 р. виїжджав на похорон провідника ОУН до Роттердаму, але невдовзі повернувся до Польщі. Коли постало питання про правонаступника загиблого провідника Проводу українських націоналістів у серпні 1938 р. Я. Барановський (референт зв'язку із західноукраїнськими землями) повідомив провід про заповіт Є. Коновальця у якому названо ім'я А. Мельника (існування цього документу ставиться під сумнів, як членами ОУН так і сучасними науковцями). Це, не підтвержене документально призначення, викликало опір і протест представників крайової екзекутиви. Вони бачили на посаді голови проводу ОУН більш активного лідера – С. Бандеру (призначення останнього було неможливе адже він перебував в ув'язненні, відбуваючи довічний термін за участь у вбивстві польського прем'єр-міністра Б. Перацького). Мотивуючи власну незгоду представники крайової екзекутиви наголошували, що А. Мельник ніколи не брав участі в роботі ОУН, вимагали озаявлення членів організації із заповітом Є. Коновальця або провести Надзвичайний великий збір ОУН і обрати нового лідера, як того вимагає статут організації. Ці вимоги було

проігноровано і 11 жовтня 1938 р. полковник А. Мельник був призначений представниками Центрального проводу ОУН головою Проводу українських націоналістів (ПУН).

Нелегитимність призначення А. Мельника загострила внутрішньопартійні стосунки і призвела до поширення внутрішнього протистояння між ПУНом і крайовою екзекутивою. Напередодні війни, 27 серпня 1939 р., з ініціативи ПУНу було проведено II Надзвичайний великий збір ОУН в Римі (за участі лише 20 делегатів) на якому А. Мельник був офіційно проголошений провідником організації. Внесені зміни до статуту ОУН надавали А. Мельнику необмежену владу, перетворювали ПУН у дорадчий орган провідника, запроваджували Революційний трибунал, який мав право виносити смертні вироки членам організації.

Спроби А. Мельника сконцентрувати повноту влади у своїх руках утілилися в рішеннях II Великого збору. Оголосивши себе «вождем нації», він на власний розсуд керував організацією і не бажав іти на жодний компроміс у політичних та організаційних питаннях. Позиція та ініціативи крайового проводу ігнорувалися.

Події вересня 1939 р. не виправдали сподівань керівництва ОУН, пов'язаних із відродженням української державності. Вступ СРСР у війну поставив перед організацією цілком нові тактичні і стратегічні завдання. У складній ситуації опинилися військові формування, які почав створювати крайовий провід. Зі вступом на Берестейщину Червоної армії Поліське лозове козацтво (218 вояків) під командуванням В. Війтюка («Погоня»), розпочало активні дії. 22 вересня 1939 р. їм удалося зайняти м. Дорогочин. Однак наступного дня після сутички з радянськими регулярними частинами вони змушені були залишити місто. Після цих подій В. Війтюк наказав частину зброї роздати місцевим оунівським активістам і вирушати на південь, зважаючи на безперспективність боротьби [9, с. 233–234; 8, с. 43].

Входження західноукраїнських земель до СРСР та УРСР, започатковані тут процеси радянізації докорінно змінили становище ОУН у краї. Радянська влада утверджувалася, як тоталітарний режим, вістря якого спрямовувалося проти визвольного руху. Значна частина активних членів змушена була виїхати на територію німецького рейху. Ті, хто залишився, наражалися на смертельну небезпеку в протистоянні з органами НКВС. Зменшення кількісного складу, розрив зв'язків між осередками організації унеможлилювали ефективну роботу націоналістичного підпілля. Крайовий провід був на межі знищення. Відповідальність за таке становище низове членство поклало на А. Мельника. Зміна керівництва розглядалася, як єдино можливий спосіб виходу з внутрішньопартійної кризи [10].

10 лютого 1940 р. у Кракові було проведено конференцію за участю 30-ти прихильників С. Бандери та створено альтернативний ПУНу революційний провід ОУН під його керівництвом [1, с. 39]. Конфронтація набувала дедалі загрозливішого характеру. 7 квітня А. Мельник повідомив С. Бандеру, що за узурпацію влади він віддає його під головний революційний трибунал ОУН. У відповідь революційний провід заявив, що А. Мельник перестав бути головою Проводу українських націоналістів [12, арк. 37].

Рішучі дії крайовиків засвідчили, що вони відчували за собою підтримку найбільш активної, дійової та

впливової частини організації і намагалися посісти власне місце в керівній ієрархії ОУН. Не слід розуміти це як спробу захоплення влади заради особистих амбіцій. До такої інтерпретації схилився Провід українських націоналістів. Реалії вказують на бажання революційного проводу змінити політичний курс ОУН, який викликав незрозуміння та незадоволення у більшості й обмежувався орієнтацією на виключність ролі Німеччини в справі відродження української державності. Заради збереження єдності визвольного руху С. Бандера був готовий піти на компроміс з А. Мельником. Результатом стало рішення про участь у роботі Окремої комісії для полагодження конфлікту.

Ініціатива її створення виходила від члена ПУН Р. Ярого. А. Мельник теж погодився із потребою внаормувати відносини всередині ОУН. До складу цієї комісії увійшли Р. Ярий і О. Сенік–Грибівський – від ПУН та Габрусевич, С. Ленкавський і Р. Шухевич – від революційного проводу. Компромісним рішенням могла стати угода про вихід із ПУНу А. Баранівського, О. Сеніка–Грибівського і Чучмана та зарахування до його складу членів революційного проводу. «Стара гвардія» ОУН, що вважала себе послідовниками Є. Коновальця, надміру чутливо сприйняла спроби влити «свіжу кров» у тіло організації. С. Бандера згадував, що А. Мельник «відкинув нашу вимогу, щоб планування революційно–визвольної протибільшовицької боротьби не зв'язувати з Німеччиною, не узалежнювати її від німецьких воєнних плянів. Тимчій–Лопатинський і я обстоювали становище крайового активу, що боротьба ОУН в Україні мусить бути достосована передусім до внутрішньої ситуації в СРСР, а передусім в Україні, і що не маємо таких союзників, щоб здійснювати наші пляни з їхніми. Якби більшовики розпочали масове винищення чи вилловлювання національного активу на окупованих землях, щоб знищити головну базу організованого руху, тоді ОУН повинна розгорнути широку революційно–партизанську боротьбу, не дивлячись на міжнародне становище» [2, с. 11].

Різниця в стратегічних розрахунках між поміркованими мельниківцями та «революційними» молодими оунівськими діячами була очевидною. Боячись втратити низову сітку в Західній Україні в результаті репресій радянської влади після вересня 1939 р., мельниківці пропонували уникати збройних виступів і тимчасово перейти до легальних форм існування. З іншого боку, німецькі спецслужби (з якими контактував ПУН) забороняли чинити будь–які акції проти СРСР, аби не провокувати напруження в німецько–радянських стосунках.

Прихильники А. Мельника негативно поставилися до намагання С. Бандери розширити склад ПУН на вісім осіб, наголошуючи, що це не демократична партія, і визнаючи виключне право вождя формувати персональний склад проводу [6, с. 130].

Надалі події набрали надзвичайного динамізму. У червні 1940 р. голова ПУНу відкинув пропозиції окремої комісії, вимагаючи, щоб С. Бандера визнав рішення II Великого збору ОУН та розпустив революційний провід. За свідченнями Я. Гайваса, тодішнього визначного провідника ОУН(м), вплинув на це рішення З. Книш, який переконав полковника А. Мельника в необхідності протидіяти об'єднаним тенденціям. Він організував захоплення в Кракові центрального приміщення

Революційного проводу з архівом та технікою. В таких умовах гострого протистояння почалася історія існування двох окремих ОУН, з окремим керівництвом, членами, політикою та тактикою [7, с. 11].

Таким чином, у період 1939–1941 рр. відбувся остаточний розкол ОУН. Було створено Революційний провід під керівництвом С. Бандери. А. Мельник очолив помірковану частину організації. Розбіжності стосувалися головним чином стратегії боротьби. Бандерівська організація хоча і передбачала можливість тактичної співпраці із Німеччиною, але опиралася на власні сили, визначивши для себе основним ворогом радянську владу. У подальшому вона ініціювала Акт відродження української держави (30 червня 1941 р.), перейшла до збройної боротьби проти окупаційної влади, робила спроби модернізувати програмні положення організації, створити демократичне представництво – революційний парламент Українську головну визвольну раду та ін. Мельниківська організація залишилася на консервативних позиціях (ідеологія зразка 1920–х–1930–х рр., відмова від активної боротьби, сподівання на лояльність Німеччини у справі відродження української державності). Опора на Німеччину у справі відродження української державності яскраво простежувалася в меморандумі ОУН(м) від 14 квітня 1941 р. у якому мельниківці пропонували визначити її кордони в межах території між Дунаєм, Карпатами і Каспійським морем. Територіальні надбання обґрунтовувалися потребою створити економічно потужну країну, здатну забезпечити стабільність і безпеку на східних кордонах рейху. Фактично пропонувалася відмова від суверенності в економічній сфері на замість визнання політичної суверенності. Офіційної відповіді на власне звернення мельниківці не отримали.

Реалізація військової доктрини ОУН призвела до створення похідних груп, які повинні були проникнути на українські землі слідом за німецькою армією, очолити адміністративні органи влади на окупованих територіях і взяти Україну під власний контроль. Ці плани були спільними для обох організацій. Тому в контексті міжпартійного конфлікту постало питання, хто першим зможе реалізувати задум і очолити визвольний рух. У цих своєрідних змаганнях першість лишилася за бандерівською організацією. 30 червня 1941 р. група на чолі із Я. Стецьком проголосила у Львові Акт відродження української держави, сформувала Тимчасове державне правління.

ОУН(м) категорично засудила дії бандерівців, вважаючи їх передчасними. Похідні групи мельниківців діяли під загальним керівництвом О. Сеніка–Грибівського та М. Сціборського, а після їх убивства в Житомирі – О. Кандиби–Ольжича. Основним пунктом призначення цих підрозділів став Київ. Сюди прибуло близько 200 членів організації та 500 вояків Буковинського куреня під командуванням П. Войновського. Звідси невеликі групи мельниківців продовжили шлях до Харкова, на Слобожанщину, Донбас і Крим. До місць призначення дійшла лише третина особового складу загонів. Причиною стало жорстоке суперництво із бандерівцями, які використовували будь–які можливості для послаблення та знищення політичних опонентів [3, с. 38; 14, с. 24; 15, с. 44].

Прибувши у вересні 1941 р. до Києва, О. Ольжич сконцентрував зусилля на формуванні майбутнього

українського парламенту – Ради загальнонаціонального характеру. За словами Л. Череватенка, «мельниківська концепція схилялася до того, щоб на місцях розбудувати Народні Ради, котрі через Ради повітові й обласні мали б вивершитися в Українську Національну Раду. Ймовірний склад Уккради було намічено ще у Львові: очолити її мав академік А. Кримський. У зв'язку із цим радянська резиденатура активізувалася: А. Кримського, й більшість запланованих на членів майбутнього парламенту було заарештовано, а невдовзі й ліквідовано» [13, с. 396–397]. 5 жовтня у Києві відбулися перші збори Української національної ради, у декларації якої зазначалося: «Нав'язуючи до традицій визвольних змагань і державного будівництва під проводом сл. п. Симона Петлюри, покликано до життя Українську Національну Раду в Києві для продукування над життям українського народу» [11, арк. 91]. Головою ради було обрано ректора Київського політехнічного інституту проф. М. Величковського, а до її складу увійшло близько 130 осіб різної політичної орієнтації (гетьманці, республіканці, оунівці, безпартійні), в тому числі генерал М. Омелянович-Павленко, професор К. Мацієвич, інженер О. Байдуник, письменники У. Самчук, О. Теліга, сестра Лесі Українки – І. Косач-Борисова. Як легальна інституція української громадськості Національна рада не могла продукувати антинімецькі заклики, однак намагалася всіма засобами відстоювати право українців на окремі прояви суспільної діяльності [4].

Реакція німців була дещо запізнілою, але категоричною. УНК було розпущено, оскільки він мав політичний характер і висловив підтримку самостійницьким деклараціям ОУН.

Започатковані 5 червня 1941 р. масові арешти членів ОУН(б) торкнулися і мельниківців. Це вплинуло на зменшення активності організації. Основна увага приділялася поширенню пропагандистської літератури, відродженню діяльності організацій «Просвіта», контролю над театральними трупамі і постановці патріотичних вистав. Справа творення власних бойових підрозділів фактично була призупинена. Активізація діяльності Т. Бульби-Боровця на Волині і створення ним Української повстанської армії зацікавили керівництво ОУН(м). О. Сенник-Грибівський і М. Сціборський погодилися на прохання отамана надіслати власні військові кадри для керівництва цими підрозділами. Існування таких домовленостей підтверджує О. Штуль-Жданович. Він згадує, що на Полісся до отамана виїжджали поручики О. Домазар, П. Дяченко, Кедюлич, сотник Терлиця. У Львові готувалася друга група старшин. На нашу думку, кадрова підтримка з боку мельниківців була можливою з огляду на їхню слабку позицію у визвольному русі та відсутність власних збройних формувань. У разі співпраці з Поліською Січчю з'являлася можливість перехопити в ОУН(б) ініціативу в справі створення Української повстанської армії, а отже посісти перше місце в самостійницькому русі, підпорядкувавши собі загони Т. Боровця через контрольований командний склад. Перебуваючи в складі УПА мельниківці проводили пропагандистську роботу, схиляючи козаків на власний бік. Імовірно, що саме тому, популярність ОУН(м) серед місцевого населення спостерігалася в роки війни.

Бандерівська організація розпочала формувати власні військові підрозділи лише у жовтні 1942 р.

Започаткований навесні 1943 р. переговорний процес між бульбівцями, мельниківцями і бандерівцями призвів до певних домовленостей. Зокрема, було прийнято загальну назву для всіх існуючих військових підрозділів українських націоналістів – УПА, передбачалося створити спільний штаб, боротьба мала носити антинімецький і антирадянський характер. Позиція бандерівського проводу передбачала силове об'єднання і підпорядкування ОУН(б) цих загонів тому переговорний процес було зірвано. Примусове об'єднання мельниківських і бульбівських підрозділів в єдиній УПА супроводжувалося збройним протистоянням і призвело до припинення діяльності Т. Бульби-Боровця та ОУН–(м) на Волині восени 1943 р. [5, арк. 20–23].

Тактична співпраця ОУН–(м) з німецькими спецслужбами не врятувала членів організації від масових арештів і страт в роки війни. А. Мельник теж був ізольований німцями. У січні–жовтні 1944 р. він перебував у концтаборі Заксенгаузен.

17 жовтня 1944 р. А. Мельника звільнили. Тимчасово він працював в Українському національному комітеті (завданням останнього була підготовка військових формувань в складі вермахту для боротьби на німецько-радянському фронті). Інші лідери українського національно-визвольного руху відмовилися, не бажаючи дискредитувати себе співпрацею з фашистами напередодні їхньої поразки. Пізніше А. Мельник проживав на території Німеччини та Люксембурзі. В 1947 р. на III Великому зборі ОУН обраний довічним головою Проводу українських націоналістів. У 1959 р. висунув ідею заснування Українського світового конгресу і Всесвітнього союзу українців. Помер в 1964 р. і похований у Люксембурзі.

Отже, діяльність ОУН–(м) в роки другої світової війни носила хоча і суперечливий характер але була спрямована на відродження Української самостійної соборної держави. Не вірячи у перспективу перемоги власними силами, мельниківці шукали потужного у військовому відношенні союзника яким могла бути Німеччина. Доктрина природного союзництва висунута А. Мельником призвела до тісної співпраці із спецслужбами III рейху, позбавила організацію ініціативи, обмежила її діяльність участю у формальних політичних інституціях дозволених окупаційною владою, культурно-просвітницьких організаціях та пропагандистською роботою.

Список використаних джерел

1. Балей П. Фронда Степана Бандери в ОУН 1940 р. Причини і наслідки / Петро Балей. – Las Vegas, NV, USA, 1997. Перевидано К., 1996. – 373 с.
2. Бандера С. Перспективи Української революції / Степан Бандера. 2-е репринтне вид. – Дрогобич: Вид. фірма «Відродження», 1999. – 640 с.
3. Гайвас Я. Похідні групи ОУН / Ярослав Гайвас. – Мюнхен, 1958.
4. Головка М. Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої світової війни 1939–1945 рр. / Микола Леонтійович Головка. – К.: «Олан», 2004. – 704 с.
5. Державний архів Служби безпеки України. – Ф. 13. – Спр. 372.
6. Кентій А. Нариси історії організації українських націоналістів (1929–1941 рр.) / А. В. Кентій. – К.: Інститут історії України НАН України, 1998. – 201 с.
7. Косик В. Розкол в ОУН у світлі документів / Володимир Косик. – К.: «Альтернативи», 2002. – 112 с.
8. Кукурудза А. Упівські загони на Берестейщині та Пінщині // Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів / Гол. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2004. – С. 121–125.

9. Пушу І. Берестейщина у міжвоєнний час 1919–1939 рр. / Іван Пушу. – Луцьк: «Надстр'я», 2006. – С.233–234.
10. Подворняк М. Вітер з Волині: Спогади / Михайло Подворняк. – Вінніпег: «Волинь», 1981. – 242 с.
11. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.95.
12. Там само. – Оп.2. – Спр.26.
13. Череватенко Л. Камінь з Божої праці / Л. Я. Череватенко // Ольжич О. Незнаному воякові. Заповідане живим. – К.: Фондація ім. О. Ольжича, 1994. – С.396–397.
14. Шанковський Л. Історія українського війська. Збройні сили сучасної доби за роки 1914–1953. – 2-е вид. доп. / Лев Шанковський. – Вінніпег: Б. в., 1953. – К.: «Вища школа», 1991.
15. Шумелда Я. Похід на Схід / Ярослав Шумелда. – Львів: «Каменяр», 1991.

References

1. Balej P. Fronda Stepana Bandery v OUN 1940 r. Prynchyny i naslidky / Petro Balej. – Las Vegas, NV, USA, 1997. Perevydano K., 1996. – 373 s.
2. Bandera S. Perspektyvy Ukrai'ns'koi' revoljucii' / Stepan Bandera. 2-е reprintsne vyd. – Drohobych: Vyd. firma «Vidrodzhennja», 1999. – 640 s.
3. Gajvas Ja. Pohidni grupy OUN / Jaroslav Gajvas. – Mjunhen, 1958.
4. Golovko M. Suspil'no-politychni organizacii' ta ruhy Ukrai'ny v period Drugoi' svitovoi' vijny 1939–1945 rr. / Mykola Leontijovych Golovko. – К.: «Olan», 2004. – 704 s.
5. Derzhavnyj arhiv Sluzhby bezpeky Ukrai'ny. – F.13. – Spr.372.
6. Kentij A. Narusy istorii' organizacii' ukrai'ns'kyh nacionalistiv (1929–1941 rr.). / A. V. Kentij. – К.: Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 1998. – 201 s.
7. Kosyk V. Rozkol v OUN u svetli dokumentiv / Volodymyr Kosyk. – К.: «Al'ternativy», 2002. – 112 s.
8. Kukurudza A. Upivs'ki zagony na Berestejs'hyni ta Pinshhyni // Ukrai'ns'ka Povstans'ka Armija u borot'bi proty totalitarnyh rezhymiv / Gol. red. Ja. Isajevych. – L'viv: In-t ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha NAN Ukrai'ny, 2004. – S.121–125.
9. Pushhu I. Berestejs'hynia u mizhvojenyj chas 1919–1939 rr. / Ivan Pushhu. – Luc'k: «Nadstyr'ja», 2006. – S.233–234.
10. Podvornjak M. Viter z Volyni: Spogady / Myhajlo Podvornjak. – Vinnipeg: «Volyn'», 1981. – 242 s.
11. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady i upravlinnja Ukrai'ny. – F.3833. – Op.1. – Spr.95.
12. Там само. – Оп.2. – Спр.26.
13. Cherevatenko L. Kamin' z Bozhoi' praci / L. Ja. Cherevatenko // Ol'zhych O. Neznanomu vojakovi. Zapovidane zhyvym. – К.: Fundacija im. O. Ol'zhycha, 1994. – S.396–397.
14. Shankov's'kyj L. Istorija ukrai'ns'kogo vijs'ka. Zbrojni syly suchasnoi' doby za roky 1914–1953. – 2-е vyd. dop. / Lev Shankov's'kyj. – Vinnipeg: B. v., 1953. – К.: «Vyshha shkola», 1991.
15. Shumelda Ja. Pohid na Shid / Jaroslav Shumelda. – L'viv: «Kamenjar», 1991.

Lenartovych O. Y., *historically Doctor of Sciences, professor of the department of modern and contemporary history of Ukraine, National University of East European Lesia Ukrainka (Ukraine, Luck), oleg.lenartovich@gmail.com*

A. Melnyk and OUN(m) during the Second World War

The article highlights the process of OUN split, a brief biography of Miller, considered the main activities of OUN(m) during the Second World War. Historiography is directly related to the proposed problem is controversial. V. Kosik in their quests deny the fact OUN split, says that from the beginning of its existence the organization was not one. Instead, P. Mirchuk emphasizes the opposite, accusing A. Miller to usurp power and ignoring the views of representatives of regional guidance regarding tactics and strategy of struggle. Some aspects of the OUN(m) investigated I. Patryliak, G. Starodubets, M. Golovko and others. Their intelligence analysis of political doctrines organization reasons split in the OUN activities formed their political institutions during the occupation. For the most part dealt with the coverage of certain facts that do not reflect the specifics of the OUN(m). The article is an objective coverage of issues related to the activities of A. Melnyk and OUN subordinate during the Second World War.

Keywords: OUN, Wire of the Ukrainian nationalists, Regional wire, UPA.

Ленартович О. Ю., доктор исторических наук, профессор кафедры новой и новейшей истории Украины, Восточноукраинский национальный университет им. Леси Украинки (Украина, Луцк), oleg.lenartovich@gmail.com

A. Melnyk and OUN(m) in the years of the Second World War

Освещается процесс раскола ОУН, приводится краткая биография А. Мельника, рассматриваются основные направления деятельности ОУН(м) в годы Второй мировой войны.

Историография, непосредственно касающаяся предложенной проблемы, имеет противоречивый характер. В. Косик в собственных исследованиях отрицает факт раскола ОУН, утверждает, что с начала своего существования организация не была единым целым. В свою очередь, П. Мирчук говорит о противоположном, обвиняя А. Мельника в узурпации власти и игнорировании мнения представителей краевого провода относительно тактики и стратегии борьбы. Отдельные аспекты деятельности ОУН(м) исследовали И. Патриляк, Г. Стародубец, М. Головки и др. Их разведки посвящены анализу политической доктрины организации, причин раскола в ОУН, деятельности сформированных ими политических институтов в период оккупации. В основном речь шла об освещении отдельных фактов, не отражающих специфику деятельности ОУН(м). Целью статьи является объективное освещение вопросов, связанных с деятельностью А. Мельника и подчиненной ему ОУН в годы Второй мировой войны.

Ключевые слова: ОУН, Провод украинских националистов, Краевой провод, УПА.

* * *

УДК 94«19»:355–054.

Полуда В. А., аспірант відділу української військової історії, Науково-дослідний інститут українознавства (Україна, Київ), Volodymyrpoluda@ukr.net

МЕХАНІЗМ ВИКОРИСТАННЯ ПРАЦІ
ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ У РЕЙХСКОМІСАРІАТІ
«УКРАЇНА» ТА В ЗОНІ ВІЙСЬКОВОЇ ОКУПАЦІЇ

Розглянуто питання використання праці військовополонених в двох окупаційних адміністративних утворення доби Другої світової війни – в рейхскомісаріаті «Україна» та в зоні військової окупації. Основна увага сконцентрована на економічних передумовах такої трудової мобілізації, її здійсненню та наслідкам. Матеріал дослідження показує загальну систему примусової праці полонених військовослужбовців на окупованих територіях. У статті окреслено особливості таборів військовополонених для реалізації воєнних і політичних планів нацистської Німеччини.

Ключові слова: полон, військовополонені, табори військовополонених, Друга світова війна, примусова праця.

Питання використання праці військовополонених у нацистських таборах належить до недостатньо вивчених тем у сучасній українській історіографії. Проте дане питання є важливим з огляду на великий внесок в'язнів німецьких таборів у діяльність економіки та роботу воєнної машини тогочасної Німеччини. Метою даного дослідження виступає опис та аналіз використання праці військовополонених у двох окупаційних адміністративних утвореннях – в рейхскомісаріаті «Україна» та в зоні військової окупації. Мета роботи передбачає розв'язання трьох головних дослідницьких завдань: дослідити правовий режим застосування праці військовополонених, проаналізувати процес залучення полонених комбатантів до виконання господарських планів гітлерівської держави та вивчити наслідки реалізації такої політики німецьких військових установ.

Однією зі знакових проблем світової історії, яка була маловивченою в СРСР з кінця 1940-х і до початку 1990-х років, є тема військового полону в роки Другої світової війни. Питання трудового використання військовополонених було розглянуто недостатньо мірою внаслідок закритості радянських архівів і певних цензурно-ідеологічних обмежень. В сучасній українській історичній науці дану проблематику розвивали такі дослідники, як В. Берковський [2; 3], С. Богунов [4], В. Король [12], О. Лисенко [14], О. Марінченко [15], А. Чайковський [27], В. Шевченко [28], О. Уткін [21] і Т. Пастушенко [15]. 3-поміж нових історичних видань, які стосуються проблематики